

ПИТАННЯ ТРУДОВОГО ПРАВА ТА ПРАВА СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Матвієнко Є. П.

ДО ПРОБЛЕМИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНВАЛІДІВ

УДК 349.3

Постановка проблеми. Історично люди з фізичними вадами, порушеннями функцій організму були виділені в окрему верству суспільства, яка потребує специфічного, більш уважного захисту. За останні роки в державі намітилася тенденція значного збільшення числа інвалідів. На сьогоднішній день на обліку в органах соціального захисту перебуває понад 2,5 млн. інвалідів. Збільшення кількості людей даної групи, на нашу думку, є результатом загальної несприятливої соціально-економічної ситуації, зокрема різке зниження рівня та якості життя переважної більшості населення, поганий стан системи охорони здоров'я, наслідки аварії на Чорнобильській АЕС, тяжких дорожньо-транспортних подій, недотримання правил техніки безпеки на підприємствах тощо.

Саме тому, серед інших видів пенсійного забезпечення, що передбачені національною пенсійною системою, одне із важливих місць посідає забезпечення по інвалідності. Через цей вид забезпечення особа з інвалідністю отримує можливість реалізувати своє конституційне право на гідний рівень життя. Проте сучасна система соціального забезпечення дає підстави вказати на низку проблем, що призводять до виникнення соціальної нерівності та незахищеності таких осіб. Особливо це проявляється у відносинах із приводу пенсійного забезпечення по інвалідності в солідарній пенсійній системі України. Тому, дане питання для України, як і для будь-якої з розвинених країн, є одним з найактуальніших і обговорюваних.

Ступінь наукової розробки проблеми. Правові проблеми соціального забезпечення були предметом дослідження у нау-

кових працях відомих українських (Н.Б. Болотіної, М.М. Папієва, П.Д. Пилипенка, С.М. Прилипка, С.М. Сивак, І.М. Сироти, Б.І.Сташківа, Н.М. Хуторян) і російських вчених (В.С. Андреева, А.Д. Зайкіна, М.Л. Захарова, Р.І. Іванової, Є.Є. Мачульської, Є.Г.Тучкової). Деякі проблеми пенсійного забезпечення інвалідів досліджувались в кандидатських дисертаціях Н.П. Коробенко, М.В. Чічкань, Л.П. Шумної. Проте питання пенсійного забезпечення інвалідів залишаються соціальною проблемою суспільства, що потребує нагального вирішення, в першу чергу, юридичними засобами.

Тому **метою** статті є визначення на основі аналізу норм чинного законодавства основних умов та проблемних питань реалізації права громадян з обмеженими можливостями на пенсію по інвалідності у солідарній системі України.

Виклад основного матеріалу. Об'єктивне уявлення про проблему інвалідності людини є складною системою взаємозалежних економічних, соціальних, морально-етичних, релігійних і медичних питань, які розв'язувало суспільство в різні часи існування. Наприклад, у давні часи люди з фізичними та сенсорними вадами, тяжкими каліцтвами були для суспільства просто зайвими їдцями, які часто заслуговували в найкращому випадку вигнання, у гіршому – смерті. З історичних джерел відомо, що в античні часи було рекомендовано умертвляти немовлят з фізичними вадами [1, с. 122].

Передусім слід зазначити, що хоча Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» і містить визначення поняття «пенсія», проте офіційне формулювання такої дефініції, як «пенсія по інвалідності в солідарній пенсійній системі» або ж «пенсія по інвалідності внаслідок загального захворювання», у законодавстві відсутні. Ті загальні визначення пенсії по інвалідності, що існують на сьогодні у науковій літературі (наприклад, у працях В.С. Андреева, Б.С. Стичинського, О.Є. Мачульської, І.М.Сироти, М.Д. Бойка, О.М. Ярошенка), не можуть бути застосовані конкретно до визначення пенсії по інвалідності внаслідок загального захворювання, оскільки вони передбача-

ють призначення пенсії не лише у випадку настання інвалідності внаслідок загального захворювання чи невинробничої травми, а й у разі настання інвалідності, причиною якої є трудове каліцтво або професійне захворювання [2, с. 149].

Наявність інвалідності встановлюється медико-соціальними експертними комісіями (МСЕК), функції яких регламентуються спеціальною інструкцією «Про встановлення груп інвалідності», затвердженою Міністерством охорони здоров'я України від 7 квітня 2004 року № 183 [3]. Направлення хворих на освідчення в МСЕК видається лікарсько-консультаційною комісією (ЛКК) відповідного лікувально-профілактичного закладу Міністерства охорони здоров'я України по місцю проживання або лікування особи. Важливо відмітити, що МСЕК повинна встановлювати інвалідність після повного та всебічного медичного обстеження, проведення необхідних досліджень, визначення клініко-функціонального, соціально-психологічного діагнозу, професійно-трудового прогнозу, одержання результатів відновного лікування, соціально-трудової реабілітації та інших даних, що підтверджують стійкий або незворотний характер захворювання.

При визнанні хворого інвалідом інвалідність встановлюється з дня отримання МСЕК документів, на підставі яких приймається відповідне рішення. В акті обстеження МСЕК вказується причина, група, час настання інвалідності, строк, на який вона встановлюється. В залежності від ступеня втрати працездатності визначено три групи інвалідності. Причини інвалідності можуть бути різні: загальне захворювання, трудове каліцтво або професійне захворювання, інвалідність з дитинства; для військовослужбовців – поранення, контузія, каліцтво або захворювання, пов'язане з перебуванням на фронті [3].

Система соціального захисту інвалідів передбачає, по-перше, пенсійне забезпечення, надання соціальних допомог; по-друге, реабілітаційні програми та заходи щодо активізації життєдіяльності інвалідів (можливості працевлаштування, соціально-побутові та медичні заходи тощо).

Отже, пенсію по інвалідності можна визначити як щомісячну грошову виплату особі у випадку встановлення їй МСЕК однієї з трьох груп інвалідності, яка настала внаслідок трудового каліцтва, професійного чи загального захворювання або з інших причин.

На відміну від пенсії за віком, в основі пенсії по інвалідності лежить чітко виражена повна або часткова втрата громадянином працездатності. Підстави та умови пенсійного забезпечення людей з обмеженими можливостями передбачені у Законі України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування». Так, стаття 32 даного Закону визначає, що особи, визнані інвалідами, мають право на даний вид пенсії, залежно від групи інвалідності, за наявності необхідного страхового стажу на час настання інвалідності або на день звернення за пенсією [4].

Отже, однією з обов'язкових умов для призначення таких пенсій за нормами вищезгаданого Закону з урахуванням внесених змін Законом України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» від 8 липня 2011 р. № 3668-VI, який набрав чинність з 1 жовтня 2011 року, є наявність страхового стажу від 1 до 14 років — залежно від віку інваліда та групи інвалідності. Для інвалідів I групи передбачені такі вимоги: до досягнення особою 25 років включно - 1 рік; від 26 років до досягнення особою 28 років включно - 2 роки; від 29 років до досягнення особою 31 року включно - 3 роки; від 32 років до досягнення особою 34 років включно - 4 роки; від 35 років до досягнення особою 37 років включно - 5 років; від 38 років до досягнення особою 40 років включно - 6 років; від 41 року до досягнення особою 43 років включно - 7 років; від 44 років до досягнення особою 48 років включно - 8 років; від 49 років до досягнення особою 53 років включно - 9 років; від 54 років до досягнення особою 59 років включно - 10 років.

Для інвалідів II та III груп законодавство передбачає необхідність набуття страхового стажу такої тривалості: до досягнення особою 23 років включно - 1 рік; від 24 років до досягнення особою 26 років включно - 2 роки; від 27 років до досягнення особою

28 років включно - 3 роки; від 29 років до досягнення особою 31 року включно -- 4 роки; від 32 років до досягнення особою 33 років включно - 5 років; від 34 років до досягнення особою 35 років включно - 6 років; від 36 років до досягнення особою 37 років включно - 7 років; від 38 років до досягнення особою 39 років включно - 8 років; від 40 років до досягнення особою 42 років включно - 9 років; від 43 років до досягнення особою 45 років включно - 10 років; від 46 років до досягнення особою 48 років включно - 11 років; від 49 років до досягнення особою 51 року включно - 12 років; від 52 років до досягнення особою 55 років включно - 13 років; від 56 років до досягнення особою 59 років включно - 14 років [5].

Попередня редакція ч. 1 ст. 32 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» містила норму, відповідно до якої особи, визнані інвалідами, мали право на пенсію по інвалідності за наявності такого страхового стажу на час настання інвалідності або на день звернення за пенсією: до досягнення особою 23 років включно – 2 роки; від 24 років до досягнення особою 26 років включно – 3 роки; від 27 років до досягнення особою 31 року включно – 4 роки; для осіб від 32 років і старших – 5 років. Такі вимоги викликали зауваження, оскільки деякі особи в такому молодому віці досить часто не мали змоги набути необхідний стаж. Не маючи при цьому права на пенсію по інвалідності, вони були позбавлені належного рівня соціального захисту [4].

Як бачимо, вимоги до обов'язкового страхового стажу для осіб з фізичними вадами, порушеннями функцій організму стали більш лояльними. Слід також зазначити, що у період до 1 січня 2016 р. особи, визнані інвалідами II групи, мають право на пенсію по інвалідності за наявності страхового стажу, передбаченого для призначення пенсій інвалідам I групи.

Єдиним винятком, коли не вимагається страховий стаж, є настання інвалідності внаслідок загального захворювання в період проходження строкової військової служби, а також внаслідок трудового каліцтва чи професійного захворювання. При цьому немає

значення, на постійній, сезонній чи тимчасовій роботі отримано трудове каліцтво чи професійне захворювання, на основній роботі чи на роботі за сумісництвом [6, с. 10].

На нашу думку, є цілком правильним розмежування вимог до страхового стажу не тільки за віком особи, а й в залежності від конкретної групи інвалідності. Але не можна погодитись з відсутністю розмежувань вимог до страхового стажу для осіб із II групою інвалідності та осіб, яким встановлена III група інвалідності. Оскільки, зважаючи на ті обмеження життєдіяльності, що наявні в осіб з інвалідністю II групи порівняно із особами, які мають III групу інвалідності, цей поділ є доцільним.

Отже, для реалізації права на пенсійне забезпечення по інвалідності внаслідок загального захворювання особі за наявності у неї однієї із трьох груп інвалідності та передбаченої законом тривалості страхового стажу необхідно звернутися до управління Пенсійного фонду України за місцем постійного проживання за призначенням цього виду пенсії.

Згідно з ч. 1 ст. 33 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», пенсія по інвалідності залежно від групи інвалідності призначається в таких розмірах: інвалідам I групи – 100% пенсії за віком; інвалідам II групи – 90% пенсії за віком; інвалідам III групи – 50% пенсії за віком, обчисленої відповідно до ст.ст. 27 та 28 даного Закону [4].

На нашу думку, є невиправданим обчислення пенсії по інвалідності як відсоткове відношення до пенсії за віком без закріплення на законодавчому рівні мінімальних пенсій для відповідної категорії інвалідів.

У системі пенсійного забезпечення обчислення розміру пенсії по інвалідності внаслідок загального захворювання прямо залежить від заробітної плати (або грошового забезпечення) та страхового стажу особи. Практика застосування норм пенсійного законодавства містить чимало прикладів, коли особа з обмеженими можливостями першої або третьої групи може мати однаковий розмір пенсії.

Так, наприклад, в Івано-Франківській області станом на 1 січня 2012 р. пенсію по інвалідності у мініальному розмірі отримув-

вали 3,8% від загальної кількості одержувачів пенсій по інвалідності (46889 осіб), тобто 1781 особа, з яких 215 осіб – I групи (що становить 4,83 % від кількості пенсіонерів по інвалідності даної групи), 840 – II групи (4,86%), 726 – III групи (2,89%).

Підтвердженням нашої думки можуть слугувати наступні приклади. Так, громадянин Ж., 1955 р.н., інвалід I групи підгрупи А (тобто лежача людина), при стажі роботи 14 років 6 місяців і невеликій заробітній платі, отримує пенсію в мінімальному розмірі. В свою чергу, громадянин Х., 1976 р.н., інвалід II групи при загальному стажі роботи 7 років 9 місяців теж отримує пенсію у мінімальному розмірі. В свою чергу, інвалід III групи навіть при наявності стажу 29 років 9 місяців та відносно великій зарплаті, теж буде мати мінімальну пенсію. Але зауважимо, що інвалід III групи в порівнянні з інвалідом I групи (лежачою людиною), в більшості випадків може ще й працювати, тим самим отримувати додатковий дохід. А ось втрати на утримання інвалідів I групи значно більші, оскільки хвороби є серйознішими.

Коробенко Н.П. у своєму дисертаційному дослідженні запропонувала визначати розмір пенсій по інвалідності у відсотковому співвідношенні від заробітку інваліда, а саме: особам з інвалідністю I групи – 70% ; II групи – 60%; III групи – 40% від заробітку [2, с. 160]. Але, на нашу думку, це пропозиція є недосконалою, оскільки заробіток може бути досить різний (наприклад, 40% від 2000 грн. є більше ніж 70% від 1000 грн.), що, в свою чергу, не забезпечує мінімально гарантованого захисту людям з фізичними вадами [7, с. 13].

Ми пропонуємо внести зміни у законодавчий акт та встановити мінімальний розмір пенсії для кожної групи інвалідності окремо. З цією метою ч. 1 ст. 33 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» викласти у наступній редакції: «Пенсія по інвалідності залежно від групи інвалідності призначається в таких розмірах: інвалідам I групи – 100% пенсії за віком, але не менше як 150% від прожиткового мінімуму для працездатних осіб; інвалідам II групи – 90% пенсії за віком, але не менше як 120% від прожиткового мінімуму для працездатних осіб».

датних осіб; інвалідам III групи – 50% пенсії за віком, але не менше як 100% від прожиткового мінімуму для непрацездатних осіб, без урахування надбавок, підвищень, доплат тощо». Це означає, що хоча б на мінімальному рівні, але інвалідам буде гарантуватися диференційований підхід до визначення розміру пенсій.

У ст. 45 вищезгаданого Закону визначено, що пенсія по інвалідності призначається від дня звернення, але якщо звернення за пенсією відбулося не пізніше трьох місяців із дня встановлення інвалідності, пенсія по інвалідності призначається з дня встановлення інвалідності [4].

Але передбаченого законодавцем тримісячного терміну, звернення протягом якого до уповноваженого органу Пенсійного фонду України дає особі з інвалідністю право отримувати пенсію з дати встановлення інвалідності, не завжди достатньо для подання необхідних документів, а отже, така норма в окремих випадках не дозволяє особі отримати матеріальне забезпечення за весь період інвалідності. Оскільки особа, в якій виникло право на пенсію по інвалідності — це людина, яка має стійкі розлади функцій організму, і у цей час може перебувати на лікуванні у медичному закладі, або її фізичний та емоційний стан не дозволяють їй у такий складний період зібрати чималу кількість документів, відвідуючи із цією метою різні підприємства, установи, організації. Особливо це стосується осіб, у яких виявлено небезпечну для життя людини хворобу або які внаслідок травми отримали такі анатомічні дефекти, що є підставою встановлення інвалідності без зазначення терміну переогляду. Знайти уповноважену особу, яка б на законних підставах представляла особу з інвалідністю, у такий короткий проміжок часу також не завжди є можливим. Як наслідок, тримісячний строк спливає, і особа з інвалідністю у цей період залишається без гарантованого законодавством України матеріального забезпечення у вигляді пенсії по інвалідності. Саме для уникнення таких випадків пенсія по інвалідності має призначатися із дня встановлення інвалідності у термін, який є більшим за передбачений на цей час у пенсійному законодавстві. З цього приводу Н.П. Коробенко слушно вважає, що доцільним

є застосування диференційованого підходу до таких строків залежно від того, встановлено інвалідність на конкретний термін чи безстроково. Отже, пенсію по інвалідності внаслідок загального захворювання для осіб, яким інвалідність встановлено на конкретний термін, потрібно призначати з дня встановлення інвалідності, якщо за нею звернулися не пізніше 6 місяців, а для осіб, яким інвалідність встановлено без зазначення терміну переогляду — з дня встановлення інвалідності, якщо за нею звернулися не пізніше 12 місяців [7, с. 11]. Такі нововведення і, на нашу думку, сприятимуть тому, що усі особи, яким встановлено інвалідність, матимуть реальну можливість отримувати пенсію по інвалідності в солідарній пенсійній системі з дня встановлення інвалідності, а також зможуть спокійно, без завдання додаткової шкоди своєму здоров'ю, реалізувати право на таку пенсію. Але, слід зауважити, що це значно збільшить навантаження на бюджет Пенсійного фонду України, який і без того дефіцитний на сьогоднішній день, оскільки повернути одноразово людині пенсію, наприклад, за 11 місяців важче ніж за 3 місяці.

Слід зазначити, що надзвичайно актуальним і болючим для осіб із інвалідністю є також питання строків, на які встановлюється інвалідність, оскільки вони через кожні 1-3 роки мають проходити досить важку для людини, що має проблеми зі здоров'ям, процедуру підтвердження того, що стан їхнього здоров'я не поліпшився. Оскільки інвалідність виникає внаслідок стійкого розладу функцій організму, видається, що покращити стан здоров'я, особливо враховуючи рівень медицини в нашій країні та матеріальне становище більшості громадян, у термін 2-3 роки, а тим більш за один рік, майже неможливо. Більшість науковців вважає, що доцільним було б запровадження термінів переогляду від 1 до 5 років та розроблення переліку, в якому б конкретно вказувалися залежно від складності захворювання терміни переогляду інвалідів [7, с. 9].

На їхню думку, з одного боку, дозволило б чималій кількості осіб з інвалідністю спокійно відновлювати стан здоров'я, не хвилюючись з приводу необхідності зібрати усі документи, уникну-

ти необхідності постійно перебувати у нервовому напруженні та отримувати додаткові фізичні навантаження у чергах під кабінетами. З іншого боку, медичним закладам також не потрібно буде через кожен рік чи два проводити переогляди чималої кількості осіб і надавати їм направлення на медико-соціальну експертизу, що займає у лікарів досить багато часу. Із збільшенням періоду переогляду в особи зникне необхідність досить частого перебування на стаціонарі у лікарні для отримання направлення, отже в медичних закладах додатково з'являться вільні місця.

Для пенсійного забезпечення по інвалідності зміна термінів переогляду також матиме позитивні наслідки: пенсію по інвалідності потрібно буде перераховувати або поновлювати не через кожні 1-3 роки, а через 1-5 років. Як наслідок, можливою є оптимізація роботи територіальних органів Пенсійного фонду України: зменшиться кількість звернень осіб з інвалідністю, управління Пенсійного фонду не повинні будуть фактично через короткі проміжки часу знову розглядати документи, перераховувати раніше призначені пенсії, приймати рішення про припинення виплат, а потім про їхнє поновлення тощо. Чимала ж кількість інвалідів перестане бути постійними відвідувачами територіальних органів Пенсійного фонду, що зменшить черги під кабінетами та навантаження на спеціалістів державного органу [2, с. 153].

Висновки. Отже, важливою умовою досягнення в суспільстві соціальної стабільності є реформування системи соціального захисту, головною метою якого є розширення соціальної бази перетворень на основі стабілізації життєвого рівня населення, зменшення тягара наслідків економічних реформ для найуразливіших верств населення та вжиття відповідних заходів щодо соціальної адаптації громадян з фізичними вадами або стійкими порушеннями функцій організму.

1. Шевцов А.Г. *Сучасна державна соціальна політика щодо громадян із інвалідністю* / А.Г. Шевцов // *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. – 2004. – № 64. – С. 122.
2. Хуторян Н.М. *Правові проблеми пенсійного забезпечення в Україні: монографія* / Н.М. Хуторян, М.М. Шумоло, М.П. Стадник та ін. – К.: *Ін Юре*. – 2012. – 540 с.

3. Інструкція «Про встановлення груп інвалідності» затверджена Міністерством охорони здоров'я України від 7 квітня 2004 р. № 183 // *Офіційний вісник України*. – 2004. – № 17. – Ст. 1235.
4. Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 9 липня 2003 р. // *Відомості Верховної Ради України*. – 2003. – № 49-51. – Ст. 376.
5. Закон України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» від 8 липня 2011 р. // *Офіційний вісник України*. – 2011. – № 71. – Ст. 2667.
6. Матюгіна Г. Новації у загальнообов'язковому пенсійному страхуванні / Г. Матюгіна // *Вісник Пенсійного фонду України*. – 2011. – № 11 (113). – С. 8-10.
7. Коробенко Н.П. Пенсійне забезпечення по інвалідності в солідарній пенсійній системі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05 / Н.П. Коробенко. – К., 2010. – 20 с.

Матвієнко Є.П. До проблеми пенсійного забезпечення інвалідів

У статті розкриваються умови, необхідні для реалізації права на пенсію по інвалідності, а саме наявність у громадян з фізичними вадами страхового стажу необхідної тривалості для певного віку та відповідно до групи інвалідності, що встановлюється даній особі, а також визначені основні проблемні питання даного виду пенсійного забезпечення.

Ключові слова: інвалідність, пенсія по інвалідності, страховий стаж, пенсійне забезпечення, громадяни з фізичними вадами, порушеннями функцій організму.

Матвиенко Е.П. К проблеме пенсионного обеспечения инвалидов

В статье раскрываются условия, необходимые для реализации права на пенсию по инвалидности, а именно наличие у граждан с физическими недостатками страхового стажа необходимой продолжительности для определенного возраста и в соответствии с группой инвалидности, которая устанавливается данному лицу, а также определены основные проблемные вопросы данного вида пенсионного обеспечения.

Ключевые слова: инвалидность, пенсия по инвалидности, страховой стаж, пенсионное обеспечение, граждане с физическими изъянами, нарушениями функций организма.

Matviienko I.P. Problems of the pension providing of invalids

In the article terms open up necessary for realization rights on a pension on disability, namely presence for citizens with the physical defects of insurance experience of necessary duration for certain age and in accordance with the group of disability which is set to this person, and the basic problem questions of this type of the pension providing are certain.

Keywords: disability, pension on the disability, insurance experience, pension providing, people with physical defects, violations of the functions of organism.